

Дві методи критики.

У багатьох літературних напрямках і т. зв. наукових метод прикладених до розглянення письменської творчості є два напрямки ворожі собі, які можна вважати межовими і яких головні ідеї входять у кожну спробу літературної критики. Один з тих напрямків відкидає можливість знайти якоїсь наукової методи, признає єдиною основою осудів особисту вражливість критика і тому цікавиться твором як таким, у відношенні до власного „я“, незалежно від питання: яке є відношення цього твору до інших творів та відношення інших „я“ до нього. Своєрідною прикметою цього напрямку є осуди проголошені про твір так, немов би вони могли бути зовсім незалежні від осудів про інші твори, рідної літератури та чужинної. Другий напрямок хоче добути основу свого осуду саме через порівняння його з іншими.

Він розвинувся в останніх 30-и роках у кількох різних формах, з яких одна стала порівняною методою загально-літературних явищ, інша пошуком „об'єктивних критеріїв“ (у розумінні всеобов'язуючого філософського каміння) у „фактах“ історії літератури, здобутках та помилках дотеперішніх критиків, ще інша, найбільше розповсюджена, стала модою, нудною п'ятатомані, під фірмою „наукової“ чи пак: бібліотечної ерудиції.

Залишаючи на боці питання про перевагу якогось роду критики, суб'єктивного чи об'єктивного, над іншим, можна звернути увагу, що ніякий суб'єктивізм у критиці не може обійтись у своїх осудах без порівнянь; суттю кожного осуду є порівняння двох величин. Alles ist Gleichnis. Найбільше особисті враження висловлені з приводу якогось твору є вислідком порівняння власних переживань з переживаннями письменника. І з другого боку: ніяка скількість порівняного матеріалу, запозиченого з літератури, історії чи філософії не в силі заступити критикові його індивідуального світогляду, його своєрідної вражливості, усіх тих даних освіти і темпераменту, які рішають про ідею та форму його осудів.

Не важко простежити на теоріях суб'єктивістичної та порівняної критики як кожна з них силкується добути з двох протилежних фактів ней сам висновок, а саме: що остаточним критерієм для проголошення критичних, одиноко можливих осудів є факт на якому їх власна індивідуальність, для порівняної критики — інші літературні твори. Справа наукової критичної методи була би вирішена, колиб з прояв людського духа можна відкинути індивідуальність. Суб'єктивізм став би не менше тривкою основою осудів, колиб індивідуальність промовляла силою самого факту, що існує, без огляду на її взаємини з іншими.

Найкращі та найповажніші зразки літературної критики зродились на цих двох межових становищах. В однім випадку критик мав перед собою твір і силкувався зрозуміти його, зблизитись з ним, відчувати його так, немов би мав перед собою живу людину, при якій забувасмо про цілий світ і яку любимо за її наскрізь своєрідні прикмети, за те, що вона не є неподібна до нікого іншого. Це становище висловлювало правду безпосереднього переживання спільного найбільшим творцям і найменшим читачам. Твір родиться з почування, що деякі моменти індивідуальних переживань будуть висловлені вперше. Захоплення твором родиться

часто без потреби думок про історію літератури та основи критики. Критик, який видає осуд про вартість твору на підставі безпосереднього контакту з ним, під впливом низки вражень та міркувань прокинутих ним — приносить зі собою полх інтелектуальної чесності: бо дай не шукає основ для свого осуду поза собою; свідомо чи несвідомо, він знає одну чималу правду, що вартість його осуду залежить від його ідей та вислову їх.

Критики, що користуються порівняною методою слухать не меншій правді; вони рівноважать виключність суб'єктивізму пригадуючи, що ідеал правди та краси не є безумовний, абстрактний, а є вислідком цілої низки індивідуальних творчих зусиль збережених у дотеперішніх творах. Принцип порівняної критики поширює також обсяг поняття вартості. Порівняна критика сповнює в відношенні до рідної літератури аналогічну роль як закордонна дипломатія до внутрішньої національної політики; вона пригадує, що вироблені ідеї та форми національного духа мусять рахуватись з існуванням ідей та форм вироблених іншими народами: — що вартість рідної літератури мусить подекуди цінуватись взаєминами сил, внутрішніх, національних зі зовнішніми, чужинними. Порівняна критика, як закордонна дипломатія, має за завдання забезпечити рідну країну перед гіркими несподіванками з боку зведників суб'єктивної вартості, яка ґрунтується на „внутрішній“ почуваннях неперевіреніх ідеями та формами зовнішніх сил. Оце порівняння можна вести і далі. Порівняна критика падає сама у невилазне провалля, коли вірить, що з великої кількості різноманітних літературних форм і ідей про них — можна добути теоретично одну загальну відповідь на те: що таке краса? і практично перейти від неї до прикладення „наукової“ (всеобов'язуючої) методи основаної на знайденому критерію вартості. Ці спроби дуже живо нагадують сентиментальну дипломатію, яка є пересвідчена, що збагнула тайну Справедливості і в імені цього непохитно-обов'язуючого принципу в силі спасти рідний край незалежно від взаємин його сили з іншими зовнішніми силами.

Суб'єктивізм у критиці збунтований проти абстрактних схем, які не в силі заступити ролі творчої індивідуальності не в силі вийти поза межі сентименталізму аналогічного у внутрішній, чисто-національній політиці, коли вважає критерієм вартості настрої та форми своєї уяви неперевірені рефлексією: — завдяки яким умовинам індивідуальної форми переживань можуть стати вартістю себто силою впливу?

Не важко звернути увагу на те, що ні один рід суб'єктивістичної критики — чи буде він називатись імпресіонізмом, дилетантизмом, індивідуалізмом, анархізмом чи інтуїтивізмом — так само як ні одна порівняна метода не існують у такій чистій формі в якій кожний з цих напрямків зясовує свої принципи як основу критики. Зрештою можна не зясувати ні одного теоретичного принципу і бути прегарним критиком; можна зібрати сотку теорій про методу та завдання критики і виявити (це буває навіть дуже часто) безкритичну наївність. Критик обмежений до вислову свого особистого смаку може користуватись ерудицією гідною найкращого спеціаліста від порівняних літератур; приклад Ремі де Гурмон. Спеціаліст від порівняних літератур може не вийти поза свої суб'єктивні ідіосинкразії, які надто часто є на-

віль чимсь нищим: — відсутністю якогось критичного світогляду.

Усі роди критики, які шукають рішучої відповіді на питання: в якому напрямку треба шукати споліваної суті критики? — заплутуються у схоластичне павутиння, коли виходять зі становища, що критика може бути лише або суб'єктивною або об'єктивною. Зовнішня форма вислову своїх поглядів, яку називаємо раз суб'єктивною, іншим разом: об'єктивною — не каже нічого про більшу або меншу суб'єктивність чи об'єктивність критичної методи. Вона є вислідком не менше або більше „вірних“, „правдивих“ ідей, а вислідком темпераменту критика. Лірична поезія не стає менше вартісним родом літератури ніж драма задля цієї причини, що її форма є більше суб'єктивна. У царині критики не легше встановити шаблі вартостей у відношенні до поодиноких її метод, системи та напрямків ніж у царині літературних родів. Розвиток, перевага і успіх поодиноких форм критики залежатимуть від усіх змінних умовин даного історичного менту і середовища.

Питання про ознаки суб'єктивності та об'єктивності якоїсь критичної методи є питанням про силу та тривкість таланту письменника, що висловлює себе при допомозі літературного роду званого критикою. Об'єктивність критичної методи і ідей критика не може бути зясована в ніякій теоретичній формі, тому, що оця об'єктивність не є нічим іншим як живучістю творів критика, отже справою майбутньої практичної перевірки а не вже знайденими сутими прикметами „правди“. Кожний критичний твір, так само

як інші літературні твори, може (мусить) бути сполукою першнів рідної вартості і ті самі первні можуть еклагатись нині лише на суб'єктивні осуди а завтра зрости до об'єктивної сили. І навпаки. А само ствердження цієї вартості (об'єктивності) є лише ствердженням меншого або більшого впливу критика на якийсь обсяг літературної діяльності.

Критик з деякою філософічною освітою, який має нахил до висловлювання своїх поглядів у суб'єктивній формі (краще може було би сказати: тоні) розуміє, що його найоригінальніші літературні враження та міркування не можуть нехтувати ідеями про літературу: розумінням як найширшого обсягу прояв творчості та індивідуальностей. Так само чутливий знавець кількох літератур не в силі буде знехтувати думками про форму в якій має висловити свої осуди. Він знатиме, що ідеї в критиці є безпосередньо звязані з потребою визволення себе від готових літературних схем себто формул, принципів та осудів доступних усім мов форма похвали та догани.

Байдуже з якого становища кожний з них вийде. Байдуже й та до яких теоретичних висновків про літературу та критику дійдуть вони. Важливе те: яким матеріалом вони орудують і як ним орудують. Якщо всі засоби слова виявлені у творі назвати формою а світогляд письменника — ідеєю, тоді можна сказати, що взаємини між формою та ідеєю у творі критика є саме тим, що живе: — що прокидає проблеми в ньому і в нас.

Михайло Рудницький.